

Växter

I HÄLSINGLAND OCH GÄSTRIKLAND

Växter i Hälsingland och Gästrikland (VÄX) ges ut av Gävleborgs Botaniska Sällskap (GÄBS), lokalförening av Svenska Botaniska Föreningen (SBF). VÄX kommer ut med ett vårnummer, ett sommarnummer och två höstnummer.

Du blir medlem i GÄBS och erhåller VÄX genom att betala in årsavgiften på GÄBS plusgirokonto 57 58 11 - 5. Årsavgiften är 150 kr. I denna avgift ingår medlemskap i SBF. För familjemedlemskap är årsavgiften 25 kr (inkluderar ej VÄX).

SBF:s årsavgift är 340 kr, inkluderande prenumeration på SBT. Plusgiro 48 79 11-0.

Adressändringar och medlemsregistrering; Birgitta Wannberg Skindravägen 15, 822 91 Alfta. 0271/100 51. birgitta@particleoptics.se

Önskemål och bidrag i alla former för kommande VÄX mottages tacksamt av redaktionen:

Tomas Troschke, Bygränsvägen 10H, 806 49 Gävle, 026/16 62 78, tomas.troschke@telia.com
Anders Delin, Kulgatan 40, 811 71 Järbo, 0290/700 87, anders.delin@naturskyddsforeningen.se

GÄBS styrelse 2013

Ordförande.	Anders Delin	adress enligt ovan		
Sekreterare	Björn Wannberg	Skindravägen 15	822 91 Alfta	0271/100 51
Kassör	Birgitta Wannberg	Skindravägen 15	822 91 Alfta	0271/100 51
Ledamot	Ann-Christin Jäderholm	Grönviken	820 76 Jättendal	0652/161 81
	Maj Johansson	Bäckan 682	820 46 Ramsjö	0651/930 21
	Magnus Bergström	Södertorp 9236	762 91 Rimbo	070/209 42 00
	Stefan Olander	Björkhamregatan 8D	821 31 Ockelbo	070/569 26 90
Suppleant	Ove Lennström	Brunnsgatan 59D	802 52 Gävle	026/62 34 75
Suppleant	Eva Hedström	Hemskogen 18	811 52 Sandviken	073/050 63 97
Valberedning: Magnus Andersson (sammankallande), och Eva Hedström.				

GÄBS bildades i Gävle den 7 februari 1982. Sällskapets syften är:

1. Att sammanföra människor, som är intresserade av botanik i allmänhet eller någon av botanikens många specialgrenar, och verka för spridandet av kunskaper inom dessa områden.
2. Att utforska floran i Gävleborgs län.
3. Att verka för skydd och vård av hotade växter och växtsamhällen i länet.

I Hälsingland bedrivs projektet "Hälsinglands flora" med Anders Delin som ledare och Ann-Christin Jäderholm som rapportmottagare för hotade arter. I Gästrikland pågår projektet "Gästriklands flora" med Peter Ståhl som ledare och Ove Lennström som rapportmottagare för hotade arter.

GÄBS har 244 medlemmar och 20 familjemedlemmar (2013).

GÄBS hemsidesadress är: <http://www.sbf.c.se/GABS/>
Webmaster är Magnus Bergström, snuftjutis@gmail.com

Omslagsbild: Storkullens rikkärrsområde.

Foto: Jens Hansen

Vitmossor i skogsmark

Barbro Risberg

De som känner mig kan inte ha undgått att lägga märke till min fascination för Biologisk mångfald. Det kan t.ex. handla om ett släkte med många arter som *Sphagnum*, vitmossor. Det är ett utmärkt exempel på mångfald med sina ca 30 arter i släktet i mina trakter. De har så stora likheter att det utan vidare går att säga att de hör till släktet *Sphagnum* men de uppvisar ändå en mångfald i storlek, färger och former och inte minst i sina ekologiska krav. Några växer i fuktig skog, andra på hållar, de flesta på olika typer av myrar, några på mossar, andra i fattigkärr, ytterligare andra i intermediära kärr eller rikkärr och en del t.o.m. under vatten.

Jag tänkte här presentera några arter som jag hittar i skog. De är i minoritet om jag jämför med det antal vitmossor som växer på myrar, men flera av dem är ganska utbredda, så det ökar chansen att du kommer i kontakt med dem.

Granvitmossa *Sphagnum girgensohnii* gör skäl för sitt namn, då den är mycket vanlig i fuktig granskog i hela landet. Den växer ofta i lösa, vida mattor, som när jag sett dem varit rent gröna. De enskilda mossplantornas huvuden har sina grenar i fem symmetriska rader, så att plantan ser ut som en femuddig stjärna uppifrån.

Jag har också sett dessa mattor av granvitmossa i skogar i höjdlägen, som inte tar emot annat vatten än från neder-

börden. Det visar ytterligare på en egen-skap hos vitmossorna, nämligen att de har förmåga att via jonbyte ta upp joner som kalcium, magnesium och kalium och ersätta dem med väte. Det medför alltså att de klarar av att växa i försurade miljöer, där de också bidrar till att försurningen tilltar ytterligare genom utsläpp av vätejoner.

Blir det något fuktigare som t.ex. vid övergången till en bäckdal, ett skogskärr eller en sjö hittar du tuvor med en blekare grön färg. Det är en stor och grov vitmossa, spärrvitmossa *Sphagnum squarrosum*. Den är också vanlig i hela landet. Är den typiskt utvecklad är den lätt att känna igen på de starkt utspärrade spetsarna på grenbladen, en egenskap som den i stort sett är ensam om.

I fuktiga, skuggiga miljöer, som måttligt mineralrika kärr, längs bäckar och i fuktig skog, hittar du två arter som kan var svåra att skilja från varandra. Sumpvitmossa *Sphagnum palustre* är en av de största och grövsta av våra vitmossor. Den är sydlig och nordgränsen för arten går ungefär vid Dalälven. För det mesta är den rent grön, men hanplantor kan bli lite rosa – rödbruna på hösten. I toppen på plantan sitter ett litet kupolformat huvud med många korta grenar. Jag har funnit den bl. a. vid stranden av Brickbäcken, där den ravin som bäcken grävt ur är en mycket fin mosslokal. På ravinens sidor växer en gles gran – alskog.

Granvitmossa *Sphagnum girgensohnii*. Foto: Barbro Risberg

Spärrvitmossa *Sphagnum squarrosum*. Foto: Barbro Risberg

Sumpvitmossa *Sphagnum palustre*. Foto: Barbro Risberg

Krattvitmossa *Sphagnum centrale*. Foto: Barbro Risberg

Tallvitmossa *Sphagnum capillifolium*. Foto: Barbro Risberg

Där växer också dubbelgångaren krattvitmossa *Sphagnum centrale*. Den företrar generellt mer mineralrika kärrtyper än sumpvitmossa och finns också i mineralrik sumpskog. Mossan var en indikatorart för rikkärr i Rikärrsinventeringen i Gävleborgs län. De båda arternas utbredningsområden löser i stort sett av varandra. Krattvitmossa är vanlig i norra Sverige och sällsynt söder om Dalälven. I allmänhet är mossans färg ljust gul, ljusgulbrun eller rent grön. Grenarna är långa och spetsiga, oftast längre än hos sumpvitmossa. Huvudet, sett från sidan är också plattare än hos sumpvitmossa.

Hittills har det varit mycket grönt, så nu kan det vara dags för en färgklick. Den kommer i form av tallvitmossa *Sphagnum capillifolium* som oftast är rödbrokig. Till skillnad från sina släk-

tingar kan den växa mycket torrt, t.ex. i hällmarkstallskog, men också i myrkanter och sumpskog. Jag har t.ex. sett fina mattor av tallvitmossa på de utbredda hällarna på vägen upp mot platån i Kårsbergets naturreservat. Mossans skott har kupolformiga huvuden med korta grenar. Om man drar upp några skott kan man i tuvens nedre delar se röda tvärgående band. I skugga kan skotten vara gröna.

Som avslutning kommer två arter som jag har upplevt som mera sällsynta i mina trakter. Båda finns också med i Skogsstyrelsens bok Signalarter, som indikatorer på skyddsvärd skog.

Bollvitmossa *Sphagnum wulfianum* gör skäl för sitt svenska namn. Den är storvuxen med tätt, rundat huvud. Ingen annan vitmossa har så många grenar per

Bollvitmossa Sphagnum wulfianum. Foto: Barbro Risberg

Kantvitmossa Sphagnum quinquefarium. Foto: Barbro Risberg

grenknippe som den (över 6 stycken). Tillsammans med det rundade huvudet och den mörka stammen gör det den lätt att bestämma. Jag har aldrig sett den annat än i gröna mattor med inslag av röda stänck, men de lär också kunna vara bruna eller rödbrokiga. Bollvitmossa växer i magra tall- och gransumpskogar. Den tycks föredra rörligt markvatten framför stillastående. Den skyr kalk. Bollvitmossa indikerar naturvårdsintressanta barrsumpskogar, i synnerhet tallskogar och skogsmark med stabila hydrologiska förhållanden och troligen också lång skoglig kontinuitet. Den har en nordlig utbredning i Sverige och går ungefär ner till Mälaren.

Kantvitmossa *Sphagnum quinquefarium* är ljust grön, men har ofta röda inslag på grenarna. Bladen på grenarna sitter i fem raka rader och antalet grenar är 4-5 per knippe varav 3 är utsående. Den växer i frisk eller fuktig skogsmark utan stillastående vatten och skyr liksom bollvitmossa kalk. I norra Sverige förekommer den främst i granskogar i höjdlägen och i raviner. Det enda fyndet av arten har jag gjort i Brickbäckens ravin. Kantvitmossa indikerar gammal skog och branter i skyddade lägen. Den

har en västlig utbredning i Sverige, mot öster blir den alltmera sällsynt och det är också där mossans signalvärde är högst.

Med en sommar till i kontakt med vitmossorna kanske jag till hösten kan skriva lite mer om de arter som växer på myrar av olika typer. Då blir beskrivningen och bilderna väsentligt mer färggranna från grönt – gult – gulbrunt – brunt – rött – purpur. Jag ser fram emot att fortsätta öka min kunskap om deras färger, former och livsmiljöer. På vägen dit kommer säkert också andra överraskningar att dyka upp!

Citerad litteratur

- Andersson, H. m.fl., 2010: *Vitmossor i Norden*, Mossornas vänner.
- Hansen, J., 2010: *Sammanställning av rikkärrsinventering i Gävleborgs län 2007 – 2009*. Länsstyrelsen i Gävleborg, Rapport 2010:14.
- Nitare, J., 2000: *Signalarter, Indikationer på skyddsvärd skog, Flora över kryptogamer*, s. 110-111, Skogsstyrelsens förlag.

Äkta johannesört, backdunört och hedskål i torrbacke i Norränge, Arbrå

Anders Delin

Äkta johannesört *Hypericum perforatum* är rapporterad från 31 lokaler i Hälsingland. Åtta av dem är på järnvägsmark, ca 10 på väggkant, industrimark m.m. Ett fåtal är i jordbrukslandskapet och en (Borgarberget i Forsa) i en bergbrant. Många lokaler är solbelysta och varma. Det gäller även lokalen på tomten vid Vikstenstorpet i Färila, en sydsluttning ner emot Ängratörn, där arten inplanterades, troligen vid mitten av 1900-talet, och trivs bra trots att det är så långt mot nordväst i Hälsingland.

En annan av artens lokaler vid sidan av järnvägar, vägar och industrimiljöer är i den branta sydvända brinken mot Ljusnan i Norränge i Arbrå, vid RT90 681918 153133. Uptill övergår brinken i åkermark, nertill gränsar den till en smal gräsbevuxen markremsa, numer båtplats.

När lokalen upptäcktes i juli 1985 var brinken nästan trädfri, som en kvardröjande effekt av tidigare bete. Där växte arten tillsammans med torktoleranta arter som backstarr *Carex ericetorum*, pillerstarr *C. pilulifera*, berggrör *Calamagrostis epigejos*, backruta *Thalictrum simplex*, käringtand *Lotus corniculatus*, femfingerört *Potentilla argentea*, vårfingerört *P. cranzii*, styvmorsviol *Viola tricolor*, ängsnejlika *Dianthus deltoides*, tjärblomster *Viscaria vulgaris*, röllika *Achillea millefolium*, kvastfibbla *Pi-*

sella cymosa subsp. *cymosa*, åkervädd *Knautia arvensis* och bockrot *Pimpinella saxifraga*. Dessutom fanns där åkerfräken *Equisetum arvense*, ängsfryle *Luzula multiflora*, blekstarr *Carex pallescens*, rödven *Agrostis capillaris*, ängskavle *Alopecurus pratensis*, piprör *Calamagrostis arundinacea*, tuvtåtel *Deschampsia cespitosa*, rödsvingel *Festuca rubra*, stagg *Nardus stricta*, timotej *Phleum pratense*, ängsgröe *Poa pratensis*, smörblomma *Ranunculus acris*, majsmörblomma *R. auricomus*, gulvial *Lathyrus pratensis*, skogsklöver *Trifolium medium*, rödklöver *T. pratense*, vitklöver *T. repens*, kråkvicker *Vicia cracca*, daggkåpa *Alchemilla* sp., smultron *Fragaria vesca*, humleblomster *Geum rivale*, blodrot *Potentilla erecta*, brännässla *Urtica dioica*, ängsviol *Viola canina*, fyrkantig johannesört *Hypericum maculatum*, midsommarblomster *Geranium sylvaticum*, backdunört *Epilobium collinum*, ormrot *Bistorta vivipara*, ängssyra *Rumex acetosa*, bergsyra *R. acetosella*, grässtjärnblomma *Stellaria graminea*, ljung *Calluna vulgaris*, vitmåra *Galium boreale*, stormåra *G. mullogo*, sumpmåra *G. uliginosum*, åkerförgätmigej *Myosotis arvensis*, teveronika *Veronica chamaedrys*, ärenpris *V. officinalis*, brunört *Prunella vulgaris*, liten blåklocka *Campanula rotundifolia*, vägtistel *Cirsium vulgare*, revfibbla *Pi-*

Ung planta av äkta johannesört Hypericum perforatum. Foto: Anders Delin

losella lactucella, flockfibbla *Hieracium umbellatum*, prästkrage *Leucanthemum vulgare*, gullris *Solidago virgaurea*, maskros *Taraxacum* sp. och kummin *Carum carvi*.

Den äkta johannesörten har följts där vid sporadiska återbesök, som har givit en viss inblick i artens ekologi. Den 10 juli 1988, efter en mycket torr och varm vår och försommar, blommade den fint och bladen var friska, blåaktigt gröna. Den var den bäst bevarade av alla arter. Till och med backnejlika led då av torkan.

Den 19 maj 1990 var artens tillstånd dåligt. Vintern 1989 – 1990 hade varit en

barmarksvinter, mest mild men med några skarpa köldperioder, och följd av en vår med häftiga temperaturväxlingar och mycket ringa nederbörd. Det var mycket varmt första veckan i maj, svåra froster under andra veckan i maj. Den äkta johannesörten hade den 19 maj präktiga vinterståndare, men inget grönt alls ovan jord. Vid baserna av fjolårsskotten sågs små rödaktiga skott. Övriga arter i brinken hade klarat vintern bättre. Backnejlika hade rikligt med 5-10 cm långa bladiga skott. Åkervädd hade frodiga rosetter, ängsviol och vårfingerört blad och blom. Åkerförgätmigej hade blad och

Hedskål *Plectania melastoma* (genomskuren). Foto: Anders Delin

blomställning med små knoppar.

Nedgången våren 1990 såg oroväckande ut, men den 23 juni 1993 hade arten något återhämtat sig, så att man såg ett femtontal plantor, varav åtminstone några såg ut att utveckla blomställningar.

Vid återbesök den 4 april 2013 var större delen av landskapet täckt av ett flera decimeter tjockt snötäcke, på morgonen fruset till ett hårt golv. I den branta brinken med äkta johannesört fanns nu ett glest bestånd av björkar. Marken var där fläckvis snöfri. Där snön var borta var marken tjälad, men i förmiddagssolen hade smärre ytliga fläckar tinat upp. Genom det rätt tunna täcket av fjolårsgräs stack några vinterståndare av äkta johannesört upp. Från de 2,5 mm grova jordstammarna utgick 2 – 3 cm långa skott med tätt sittande små bladanlag. De hade övervintrat i detta skick. Dessutom hittades åtskilliga låga plantor med mindre än en millimeter

grova stälkar, utan jordstam men med finrötter och med bladrossetter i toppen, uppenbarligen nyligen grodda, troligen 2012.

Det är tydligt att den äkta johannesörten är väl etablerad på denna lokal som måste vara mycket varm, och trots den finkorniga fukthållande jorden, tydligen blir mycket torr vissa år. Arten är uppenbarligen mycket torktolerant, men klarar inte lika väl som många andra arter en växling mellan tö och skarp kyla under vintern.

På denna lokal växer också en dunört *Epilobium* som när den hittades 1985 avvek från det mesta jag hade sett av dunörter. Enligt Krok & Almquist (1984), Tutin (1968) och Oredsson & Snogerup (1975) var det backdunört *E. collinum*. Den saknade körtelhår på skidorna, och flera andra karaktärer stämde, men den såg inte ut som de exemplar vi brukade hitta i bergbranterna. Den var större,

Hedskål Plectania melastoma. Foto: Anders Delin

och hade ofta tre blad i krans på stjälken. Fortfarande är denna lokal en av de få där jag har sett denna typ av dunört. Enligt uppgifter i flera floraverk är backdunört en art som förekommer i torrare miljöer än bergdunört, t.ex. på stenmurar, vilket tycks passa med dess förekomst i den mycket torra miljön på lokalen i älvbrinken i Norränge.

Vid besöket den 4 april 2013 hittade min dotter Ellinor också några små skålsvampar som ytterligare framhäver lokalens särprägel. Det var hedskål *Plectania melastoma*, inte mer än 5 mm i diameter men ca 10 mm hög, svartbrun och föga avvikande i färg från den fuktiga mörka jorden. Enligt Svengunnar Ryman, som har artbestämt den, är de minimala tegelröda korn som den har på utsidan ett bra kännemärke och den visar vid genomskärning en ganska speciell skålform, mycket tjockväggig i botten och tunn upptill i kanten. Den är seg i konsistensen. Ryman (1984) beskriver arten som sällsynt och knuten till mycket torr mark med tall, lingon och ljung. Utbredningen i Sverige är dåligt känd, eftersom arten är så svår att se, men de flesta fynden är från Götaland och Svealand, samt ett från Lule lappmark. Ingen av de nämnda följearterna fanns i närheten på vår lokal. Fruktkropparna var här mindre, vilket kanske beror på att arten enligt sökning på Internet huvudsakligen tycks vara sydeuropeisk. I de trakterna utvecklar den också mycket

mer av de tegelröda kornen på utsidan och bilder därifrån visar praktfulla exemplar. Hedskål har förmodligen inte hittats tidigare i Hälsingland. Om en av dess egenskaper är att den tolererar eller kräver en mycket torr miljö så är de nämnda kärllväxterna passande följeslagare.

Vegetationen på lokalen har redan förändrats en del sedan 1985, genom uppväxt av björkar. Dessa skuggar marken och instrålningen av solljus minskar. Å andra sidan gör björkarna markens övre skikt torrare genom att de konsumerar mycket vatten för egen räkning. Hur summan av dessa, och andra, effekter kommer att påverka markfloran här kunde vara intressant att följa.

Citerad litteratur

- Krok & Almquist 1984: *Svensk Flora*. Uppsala.
- Oredsson, Alf & Snogerup, Sven 1975: Drawings of Scandinavian Plants 109 – 110. *Epilobium* L. sect. *Epilobium*. *Bot. Notiser* 128:375-379.
- Ryman, Svengunnar 1984: *Svampar*. Interpublishing, Stockholm.
- Tutin, T.G. Ed. 1968: *Flora Europaea*. Cambridge. Vol. 2.

Lysmossa Schistostega pennata. Foto: Anders Delin

Lysmossa – årets mossa

Tomas Troschke

Lysmossa *Schistostega pennata* är utsedd till årets mossa 2013.

Var ska man då leta? Själv har jag sett den i två olika miljöer. Den ena var i ett ganska trångt grotkliknande utrymme i en östvärd blockbrant i det då blivande naturreservatet Näs i Västmanland. Den andra var på nordsidan av en stor rotvälta i en liten ravin i Boda NR i Hudiksvall. Gemensamt för dessa och andra liknande miljöer där arten kan hittas är att underlaget ofta består av fin sand-mjåla och att växtplatsen är torr och skuggig. Trots att underlaget är torrt så är luftfuktigheten ofta hög.

Hur ser den ut? Tänk dig en några millimeter hög ljus blågrön flikig fjäder så har du sökbilden klar. Om du vid en närmare titt konstaterar att bladen, till skillnad från fickmossorna *Fissidens* spp., saknar nerv så är saken klar.

Lysmossan har också kallats för drakguldsmossa, vilket delvis förklaras av att den bl.a. växer i grottor dels av förgroddens (protonemats) egenskaper. Protonemat, ur vilket skottet växer upp ifrån, har nämligen en del linsformade celler som koncentrerar det inkommande ljuset och återutsänder det så att det ser ut som att protonemet lyser.

Familjen och släktet omfattar bara en art i hela världen. En annan ganska ovanlig sak i mossornas värld är att sporrerna är klibbiga och djurspridda.

Arten är spridd i större delen av landet. Hittills har jag hittat tolv noteringar (artportalen, Krypto-S, VÄX) av arten i länet, varav elva från Hälsingland.

Om du hittar lysmossa så rapportera in dina fynd i Artportalen. Tycker det är krångligt så går det bra att skicka ett mail eller ringa mig så lägger jag in uppgifterna.

Varför och för vem skrivs Hälsinglands kärlväxtflora och hur utformas den?

Anders Delin

Det kan verka vara för sent att beskriva drivkrafterna bakom en landskapsflora när arbetet med den börjar närma sig slutet, men dessa drivkrafter har funnits med från början, mer eller mindre tydligt formulerade. Jag vill här ge min personliga syn på projektet Hälsinglands kärlväxtflora, varför det är angeläget att den skrivs och för vem eller vilka den är avsedd. Denna bakgrund inverkar också på florans form.

Min drivkraft bakom projektet var sorg, och den vrede som kommer efter sorgen. Jag trodde att man genom att peka ut och definiera naturvärden på en plats skulle kunna skydda platsen mot exploatörer. Naturvärdena bestod förstås bl.a. i att vissa arter fanns där. Redan var allt för många forsar, gammelskogar och myrar utplånade – de som var orörda borde få vara kvar. Vi var flera som kände på detta vis och arbetade efter denna princip.

Det finns i min tankevärld hela tiden en intressekonflikt mellan människan och de andra arterna. Människan har övertaget och utnyttjar det. Det föreskrivs i första Mosebok. De andra drivs undan. Industrialismen eller ”det moderna samhället” har skärpt konflikten. De andra har inte mycket att försvara sig med, men jag tänkte att vi, botanister och andra naturkunniga, borde ställa upp på deras sida. Det skulle kräva av

oss att vi gick emot våra egna intressen som ju är oupplösligt förbundna med industrisamhällets och modernitetens. Vi skulle behöva göra en uppoffring.

Vi har också hela tiden utnyttjat botaniken som verktyg i arbetet för naturvård, ofta tämligen verkningslöst, alltid svåranalyserat, men åtminstone i några fall möjligen effektivt. Inventeringarna av övre Voxnan och av Ljusnan ovan Edängeforsen, och inventeringarna av några skogsområden, har medverkat till att dessa fick skydd. Kännedomen om ävjepilörtens *Persicaria foliosa* speciella ekologi och begränsade utbredning bidrog sannolikt under 1980-talet till att Edänge kraftverk inte byggdes.

Floran skulle alltså skrivas som ett försvar för naturen, för de andra arterna, närmare bestämt kärlväxtarterna. Om vi jämför med försvarsadvokatens roll i en rättegång skulle floran bli växternas berättelser om sig själva, tolkade av oss. Växterna skulle få framträda i egen rätt, i allmänhet inte som individer utan som arter, och framföra sina berättelser. För florans form innebär detta att de kategorier som vi människor gärna delar in vår värld i – även växterna – inte alltid passar. Arter eller taxa är kategorier som i allmänhet hjälper oss när vi ska tolka våra klienters berättelser. En del andra kategoriindelningar verkar däremot hämmande. Hur placerar arten in sig i

kategorier som införd, kulturföljeslagare, brandberoende, åkerogräs, Raunkiaers livsformer, höst- eller vårgroende, vattenväxt eller strandväxt, vind- eller insektpollinerad?

Växten kan misstolkas genom att pressas in i en kategori som inte motsvarar dess karaktär. Det handlar om respekt. Blomman har miljontals år av erfarenhet, den som sitter i dess DNA. Vi vetenskaps- och industrimänniskor har bara ett par hundra års erfarenhet, i texter, patent och konstruktioner. Vi har mycket att lära av blomman.

Ingen art bör kallas trivial. För mig är ordet diskriminerande. Ingen art är trivial i sig själv och ingen art bör vara trivial för oss. Tvärtom är många av de vanligaste arterna de mest intressanta, och de bör få mest utrymme i floran. Ingen art bör heller kallas oskön. Om den har klarat sig genom årmiljonerna är den ändamålsenlig för sina egna behov och besitter framgångens skönhet.

För vem skrivs då floran? Den förra floran kom 1898. Den följande – efter vår – kommer troligen inte snart, men kanske lite tidigare än om hundra år. Både läsare och miljökonflikter kommer att avlösa varandra under den tid då vår flora kommer att vara den mest aktuella. Den vilda vegetationen kommer att vara mer konstant – trots alla attacker. Det är den som floran ska handla om och det är i ett moraliskt och politiskt perspektiv för den som floran skrivs. De som ska läsa texten är okända människor, men förhoppningsvis kan de förstå något av vad vi skriver och mot den bakgrunden göra sin egen uttolkning av det de ser av Hälsinglands kärlväxter.

Den långa tidsperiod under vilken vår flora antas bli läst och den oförutsägbara skaran av läsare gör att vi hela tiden försöker använda så tidlösa och allmängiltiga ord som möjligt. Svenska Akademiens Ordbok är vägledande, jämte personer eller publikationer som kan definiera etablerade lokala ord. En hel del moderna och möjligen tillfälliga begrepp och ord undviker vi. Vi försöker så långt möjligt undvika botaniskt fackspråk, varav en del kan vara ganska tidsbundet och kortlivat. Detta kan leda till att texten kan förefalla amatörmässig, och det är den ju i viss mening. Sakinnehållet ska dock vara vetenskapligt i bemärkelsen grundat på egna observationer och tolkat mot bakgrund av andras. Vi kopierar ingenting som är tidigare publicerat, utom i de fall vi uttryckligen citerar.

Växarterna är huvudpersoner i berättelsen om Hälsinglands kärlväxtflora. Det är rimligt att börja med födelse, fortsätta med ungdomsutveckling, blomning och förökning och så småningom komma in på deras förekomst i naturen. Arterna får utrymme i proportion till den roll de spelar, och hur mycket vi har lärt känna dem.

Växterna lever i enlighet med naturlagar, oberoende av mänskliga mallar och kategorier. Det är ofta svårt att kategorisera dem. Inte ens det grundläggande begreppet taxon (t.ex. art) är oproblematiskt. Vi känner till orkidéer i släktet *Dactylorhiza* med speciellt utseende, som vi gärna vill berätta om men som aldrig kommer att få ett vetenskapligt namn.

Knepiga kategoriseringar, som inte passar alla, är bofast eller tillfällig och gammal eller sentida. Vet vi något om det så är det intressant att nämna det, men ofta blir det bara gissningar, och då kan det vara bäst att avstå. En kategorisering som jag har rådbråkat min skalle med i många decennier är kulturberoende eller inte. Där det finns tydliga bevis eller goda indicier tycker jag fortfarande det är intressant att redovisa dessa, men om historiens mörker råder undviker jag frågan.

Av detta följer att artbeskrivningarna måste bli ganska olikartade. En tänkt läsare kommer inte alltid att hitta den information hon/han förväntar sig. En positiv effekt av detta kan vara att artbeskrivningarna blir överraskande och tvingar läsaren att fundera över texten.

Förutom artbeskrivningarna kommer florans speciella del, artdelen, att innehålla mer eller mindre av följande komponenter: Lokalförteckningar, kartor och fotografier. Lokalförteckningarna ska ge så noggrann lägesangivelse som vi har tillgång till, för att läsaren ska kunna hitta fram på egen hand. Kartorna ska ge dels en översiktlig utbredningsbild, dels en snabb orientering om var tidigare fynd ligger i terrängen, så att en person som har hittat arten ska kunna se om det är på en känd eller en ny lokal. Av tänkbara foton tycker jag att vi borde prioritera sådana som visar arter som sällan är avbildade i andra publika-

tioner, och bilder som ger ny kunskap därför att de visar växten i någon viss fas eller ny vinkel.

Den allmänna delen består för närvarande av arbetsmanus till kapitel med följande rubriker: Inledning och tack. Tecken- och ordförklaring. Florans utforskningshistoria. Metodbeskrivning. Berggrund, jordarter, jordmån, vattentillgång. Klimat. Ekologi och fysiologi. Skog. Myr. Strand vid sjö, älv och å. Havsstrand. Kulturmark. Dessa bearbetas kontinuerligt. De flesta är ganska färdiga. Fortfarande är manus om florans utforskningshistoria dock bara ett embryo.

Den som vill läsa dessa kapitel, eller artbeskrivningarna, lokalförteckningarna eller kartorna, kan lätt få tillgång till dem via e-post.

Den som inte har provat på ett arbete av denna typ anar knappast hur tidsödande det är - i varje fall anade jag inte det 1980. Att vi är många som har bidragit till inventering och skrivande leder till att vårt material är stort och att en medarbetares bild av verkligheten kan kompletteras av andras. Det leder också till att sammanställningsarbetet blir mer omfattande. Utan det uppofterande arbete som har gjorts och de många typer av sakkunskap som finns i gruppen skulle det ha blivit en sämre flora. Den flora vi nu skriver kommer att ha stora brister, men den blir bättre än sin föregångare och den behövs, efter ca 115 år.

Blåklint – årets växt 2013

Barbro Risberg

Varje år uppmärksammar Svenska Botaniska föreningen en växt, som man vill veta mera om. I år är det åkerogräset blåklint *Centaurea cyanus* som är årets växt. Det är en art som inte är särskilt väl vald för våra sydnorrländska trakter. Förutom att blåklinten är hårt trängd av användningen av kemiska bekämpningsmedel, så har den alltid haft en sydlig utbredning i Sverige och tangerar vårt län med sin nordgräns. Det kan å andra sidan vara intressant att få veta hur vanlig den är här vid gränsen av sitt utbredningsområde. I mina marker i Torsåker, i södra delen av länet, brukar den dyka upp någonstans varje sommar. Då är det antingen i ett sädesfält, gärna med råg eller vete, eller på någon av de trädessåkrar som det funnits gott om de senaste åren. Förekomsterna kan ibland vara ymniga, men ibland också inskränkta sig till några få exemplar i en åker- eller vägkant. Växer blåklinten i ett sädesfält, står den ofta i ett hörn, dit besprutningen inte nått i samma utsträckning som till resten av åkern.

Blåklint behöver väl ingen närmare beskrivning för den växtintresserade. Den är ettårig och gror på hösten. Den växer på lätta jordar som gärna får vara kväverika. Den tillhör familjen korgblommiga växter *Asteraceae*. Blommorna är intensivt blå. En egen reflektion är att den ”vilda” blåklint jag ser som ogräs

har en mycket speciell, klar himmelsblå färg, jämfört med den mattare mörkblå blåklinten jag har frösått i mitt trädgårdsland. Av den odlade formen har jag också sett vita och rosa blommor. Humlor och bin ses ofta besöka blåklintsblommorna. De sterila kantblommorna har till uppgift att locka insekter till de mer oansenliga diskblommorna i mitten av blomställningen.

Hittar du blåklint kan det vara ett tecken på att marken inte besprutats och då kan det också finnas anledning att titta efter andra ovanliga åkerogräs. I vårt län kan det handla om duvsvicker *Vicia hirsuta*, kamomill *Matricaria chamomilla*, mjukplister *Lamium amplexicaule*, flikplister *Lamium hybridum*, råttsvans *Myosurus minimus*, gatrödtoppa *Odontites vulgaris*, åkerpilört *Persicaria maculosa*, skatnäva *Erodium cicutarium*, åkerrättika *Raphanus raphanistrum* och åkerkulla *Anthemis arvensis*. De båda sistnämnda arterna är rödlistade i kategorin NT (nära hotad).

I år vill Svenska Botaniska Föreningen att du rapporterar alla fynd av blåklint. Anteckna det här på varje växtplats:

- Datum för fyndet
- Län, kommun, församling för växtplatsen
- Platsens exakta läge, antingen inmätt med GPS eller noggrant beskrivet

Blåklint *Centaurea cyanus* Foto: Barbro Risberg

- I vilken miljö blåklinten växer (t.ex. sädesfält, ruderatmark, väggkant)
- Inom hur många kvadratmeter blåklinten växer
- Hur många blommor du ser (uppskatta antalet om det är många)
- Vilka andra arter du ser på växtplatsen

Rapportera dina fynd till Barbro Risberg, tel. 0290-765820, barbro.risberg@gmail.com eller direkt på Artportalen www.artportalen.se.

Resultatet får vi så småningom ta del av i en sammanfattande rapport för hela landet.

Brödmusseron *Leucopaxillus compactus* på Orarna, Gävle

Uno Skog

Den 10 september 2012 hade undertecknad stämt träff med Göran Vesslén för att vi skulle fördjupa oss i taggsvampar och andra intressanta marksvampar i kalkbarrskogen. Även Sebastian Kirppu var med och Göran hade också lyckats lura upp Lars-Thure Nordin från Uppsala så att han kunde bistå med sina gedigna kunskaper.

Vi började dagen på Jon-Jonsberget, alias Näset, i Hamrånge där vi hittade både det ena och det andra. Göran berättade historien om hur han hade tipsats om violgubbeförekomsterna *Gomphus clavatus* på berget och därefter hittat en stor mängd andra sällsynta arter. Under vårt exkurerande råkade Lars-Thure berätta om den ovanliga brödmusseronen han varit med och hittat i granskogsmiljöer i Uppland. Arten har betraktats som bunden till ek- och bokskog, men efter fynden i Uppland har detta börjat omvärderas.

Efter turen på Jon-Jonsberget bestämde Lars-Thure sig för att åka hem eftersom han kände sig krasslig. Vi andra tog bilen och åkte ut mot Sikvik söder om Gävle. Där hade Göran en kontakt som vi fick låna en eka av. Vi rodde ut till Orarna i underbart sensommarväder. Solen värmdes och vattnet krusades bara en aning av vinden. Vi drog iland båten på de gulnande strandängarna och letade oss in i skogen. Göran guidade oss raskt

fram till lilaköttig taggsvamp *Sarcodon fuligineoviolaceus*, brandtaggsvamp *Hydnellum auratile* och många andra arter en kort bit in i skogen. Vi strosade runt en god stund för att hitta fler fina gammelskogsområden. Skogen är varierad med fina naturskogspartier avlöst av marker som präglas av igenväxning efter att tidigare ha varit öppna. Som vanligt så rann tiden iväg och vi hann inte alls så långt norrut som vi hade hoppats på.

På hemvägen gick vi bitvis var och en på sitt håll och plötsligt stöter jag på några jättestora svampar som växer i mossan kring en gammal stubbe. Några senvuxna kläna granar står strax intill. Jag tänker på beskrivningen av brödmusseronen som Lars-Thure pratat om tidigare under dagen. Den skulle påminna om en stor brödticka och det var just den liknelsen som fick mig att haka till. När jag vänder på en av fruktkropparna ser jag till min förvåning att den har skivor och då tänker jag genast att jag måste ta med ett exemplar för att konsultera Sebastian och Göran om hur det var. Lars-Thure hade beskrivit den där ovanliga svampen som han och Anders Dahlberg hade hittat i Norduppland. Jag hade inga stora förhoppningar om att det var något ovanligt som jag hade hittat för det brukar det ju inte vara. Jag tog tyvärr inte ens någon koordinat på fyndplatsen trots att jag hade med mig GPS.

Brödmusseron *Leucopaxillus compactus* i sin växtmiljö på Orarna. Foto: Uno Skog

Bredvid telefonen ser man hur stor Brödmusseronen *Leucopaxillus compactus* är.
Foto: Sebastian Kirppu

Jag ropade på Göran och Sebastian som hade sammanstrålat i närheten kring några flattoppade klubbsvampar *Clavariadelphus truncatus*. När jag kom fram och visade upp svampen tyckte Sebastian att alla karaktärer som han kom ihåg att Lars-Thure hade berättat om stämde överens. Stämningen ökade och Sebastian fotade svampen med sin mobilkamera och skickade den med MMS till vår anförtrordde Anders Janols hemma i Dalarna. Jag minns inte om vi fick något svar på plats. Fruktkroppen var ju imponerande stor, men åbakig att bära med sig särskilt utan svampkorg. Det gick ju inte att bära runt på denna stora svamp och samtidigt inventera. Jag var på vip-

pen att låta den ligga kvar i skogen, men eftersom dagen närmade sig sitt slut och vi bara skulle ta oss tillbaka till båten fick den följa med hem.

Senare på kvällen reagerade Anders med stor häpnad via mail på Sebastians MMS. Det fick mig att ett par dagar senare skicka ett par bilder till Dan Broström, Anders Janols, Lars-Thure och Mikael Krikorev. Det mesta tydde på att det verkligen var brödmusseron och ett par dagar senare kunde Dan med hjälp av mikroskopiering konfirmera artbestämningen. Fyndet på Orarna är det hittills nordligaste i Sverige och förstärker bilden av att brödmusseronen går att hitta även i kalkrika barrskogar.

Spana efter brunklöver *Trifolium spadi- ceum* i sommar

Anders Delin

Brunklöver minskar ganska säkert i Hälsingland och Gästrikland, och kanske på andra håll. Det kunde vara lämpligt att leta lite extra efter den under den kommande sommaren. Hur sällsynt har den blivit? Går det att hitta den på någon lokal där den tidigare är observerad?

Malmgren (1982) skrev att brunklöver kom in i Sverige med främmande hö och utsäde under 1600- och 1700-talen. Ursprunget kan ha varit Ost- och centraleuropa. Till Västmanland kom den 1828. Den blev vanlig i Bergslagen, men minskade under 1900-talet på grund av att frörensning infördes och ängsslåttern minskade. I Uppland har den minskat kraftigt under 1900-talet (Maad 2009). Wiström (1898) uppgav att brunklöver var allmän. Det var den fortfarande vid 1960-talets början i finnskogen i Alfta, Bollnäs och Hanebo (Wiger 1965). Vår egen erfarenhet sedan mitten av 1900-talet är att den har minskat kraftigt (Delin 1985), och att den nu är sällsynt.

Brunklöver har bara setts där tidigare jordbruk har påverkat vegetationen. På 1950-talet, då kor och andra husdjur fortfarande gick längs grusvägarna och på betesmarkerna, hade brunklöver ständigt nya nakna fläckar att gro på. Numer dyker den upp nästan enbart vid dikesrensningar eller andra vägarbeten. Den föredrar våt eller fuktig mark. På en vändplan vid Måndagsberget i Ljusdal, mer än en mil från bygden, dök den upp

Brunklöver *Trifolium spadiceum* vid vändplan, Måndagsberget i Ljusdal. Foto: Anders Delin

i stort antal efter körning eller skrapning. Fröna fanns troligen där efter tidigare fäbodrift eller timmerkörning. På en ängsrest i Hamre i Bollnäs med hårt trampad mark växte arten tillsammans med revsmörblomma *Ranunculus repens*, styvmorsviol *Viola tricolor*,

majveronika *Veronica serpyllifolia*, groblad *Plantago major*, myrtåg *Juncus alpinoarticulatus*, kärrkavle *Alopecurus geniculatus* och tuvtåtel *Deschampsia cespitosa*. Även på andra ställen uppträder brunklöver som fröbanksväxt, som kommer upp efter markstörning och försvinner ganska snabbt när vegetationen åter sluter sig.

Brunklövern är numer så sällsynt att varje observation av den är värd att rapportera. Det kan också vara intressant att försöka få en uppfattning om markhistorian på dess lokaler och följa dess utveckling där. Anpassar sig arten till nya brukningsförhållanden? Är den på väg att försvinna helt? Frönas livslängd under jord kan vara avgörande.

Brunklöver blommar i linneans tid. Kraftfulla 5 – 10 cm stora bladrosetter övervintrar gröna. Den är alltså åtminstone delvis höstgroende.

Rapportera dina fynd i Hälsingland till Anders Delin anders.delin@naturskyddsforeningen.se och i Gästrikland till Peter Ståhl peter.stahl@gavlenet.se. Ange gärna en koordinat (helst i RT90) på fyndlokalen.

Citerad litteratur

Delin, Anders 1985: Brunklöver - en art på tillbakagång. VÄX 1/1985, sid. 30.

Malmgren Ulf 1982: *Västmanlands flora*. Lund.

Maad, Johanne et.al. 2009: Floraförändringar i Uppland under 1900-talet. *Svensk Bot. Tidskr.* 103:2, sid. 67-104.

Wiger, Johan 1965: Botaniska undersökningar vid Norrlandsgränsen. *Svensk Bot. Tidskr.* 59:261.

Wiström, Per Wilhelm 1898: *Förteckning öfver Helsinglands Fanerogamer och Pteridofyter*. Wimmerby.

Miljöpris till GÄBS!

Redaktionen

Vad är väl 20 års arbete som genererat drygt 300 000 kärlväxtnoteringar från 30 000 lokaler runt om i Gästrikland? Jo, enastående! Det tycker Miljöpartiet som tilldelat föreningen sitt miljöpris

”för enastående ideella insatser”. Som projektledare för Gästriklands flora tog Peter Ståhl emot priset den 11 mars. Prisutdelare var Peter Hansson och Inger Schörling.

Några vintersvampar i Gästrikland 2012

Erik Sundström

Att man som svampintresserad inte behöver begränsa sig till soppar, kremlor och andra matsvampar är väl inte så konstigt. Det finns ju en mängd intressanta arter som växer på träd eller fallna kvistar, men mars är väl knappast den månad man vanligtvis går ut och letar? Men året 2012 var något speciellt. Efter en kall februari kom flera varma dagar så att snötäcket försvann, och då öppnades möjligheten att vandra i de lövskogsmiljöer där man längre fram knappt ser marken för alla årsskott och buskar, t.ex. i bestånden av sälg *Salix caprea* och al *Alnus* sp. längs sjöar, åar och diken i Gästrikland.

Många svampar som växer på omkullfallna träd är visserligen ettåriga, men i mars finns de flesta av höstens vedsvampar kvar bevarade under snön. De har i vissa fall förändrats något i färg och det är inte heller många sporer kvar, men svamparna brukar gå att identifiera ändå.

Violticka *Trichaptum abietinum* känner man ju väl igen från alla omkullfallna granstammar *Picea abies* på hösten, men den är inte ovanlig på sälg, björk *Betula* sp., gråal *Alnus incana* eller asp *Populus tremula*. Violtickan är tunnköttig och böjlig, och har tunnväggiga kantiga porer, 3-5 per mm. Översidan är ljusgrå, och porernas färg är ljusviolett till brun på höstens granar, men på vinterns lövträd mörkt lilabrun. På lövträd är det inte heller stora grupper.

Violticka *Trichaptum abietinum* förekommer ofta i hundratal på kullfallna granar, centimeterstora fruktkroppar med mörkt brunlila porlager. Foto: Tomas Troschke

Tvåfärgsticka *Gloeoporus dichrous* är ganska vanlig på lövträderskvistar. Ganska liten och tunn med grå översida och brunlila porlager med 1 mm slät vit kant. Foto: Lisa Sundström

Jag fann också några liknande men styvare tickor med 5-8 tjockväggiga porer per mm, översida vit och porlager mörkbrunt eller nästan svart. Små exemplar var svåra att bestämma, men några större exemplar hade en tydlig vit kant på undersidan utanför porerna, vilket visade att det var tvåfärgsticka *Gloeoporus dichrous*. Ett annat kännetecken var att om man skrapade porlaget med nageln fann man att substansen var glasartad med mörkröd yta. På sälg fanns bara små exemplar, med hattar mindre än 10 mm ut från stammen, på björk något större.

En annan svamp var först något svårbestämd. Den var större än de övriga: 95 mm i sidled, 65 mm utåt från stammen och satt på en stormfälld gråal. Undersidan hade ett tätt skikt av vita lameller som 5-10 mm från centrum delade sig i två, och mot hattkanten ett tätt virrvarr av oftast parvis, sammanslingrande lameller. Hattens översida var slät, ljusgrå, zonerad och nästan genomskinlig, med tre små bruna prickar vid kanten. En första tanke gick till klyvblad *Schizophyllum commune*, en sydlig art som skulle haft hårig översida och inte varit så stor, men det visade sig vara en annan art, mjukmussling *Crepidotus mollis*, som mest är känd att växa på ask *Fraxinus excelsior* och alm *Ulmus* sp. från Skåne till Uppland. När den torkade fick skivorna en svagt brun ton, och hela svampen krympte till 75 mm bredd.

En skaftad ticka, vinterticka *Polyporus brumalis* fanns på många ställen, huvudsakligen på sälg, någon gång på björk. Dess diameter är 30-40 mm, höj-

den 25 mm, den har en zonerad rödbrun översida. Porerna är tunnväggiga och mot ytterkanten är de radiellt utdragna, närmast foten är de ljust gulvita, men längre ut och senare överallt, ljust rödbruna.

En intressant skinnsvamp, pappersgröppa *Byssomerulius corium*, fanns på sälg. Den är delvis resupinat, delvis utskjutande med vit-brun-zonerad översida och tunt, mjukt men segt vitt kött. Den sporbildande ytan är ojämnt knölig utom nära kanten där den är radiellt veckad.

På Järbo kyrkogård fanns, på en nedfallen björkgren, den närstående arten fagerskinn *Peniophora laurentii*. Svampen är helt resupinat men ganska tjock och geléartad, med vit tillväxtzon och kraftigt rödorange centrum. Av de vanliga ettåriga tickorna fanns ett fåtal av borststikka *Trametes hirsuta* och cinnoberticka *Pycnoporus cinnabarinus* på björk.

Högre upp på trädens stammar fanns de vanliga fleråriga tickorna, som eldticka *Phellinus igniarius*, kuddticka *Phellinus punctatus* och sälgticka *Phellinus conchatus*. På en omkullfallen björkstam fanns flera små björktickor *Piptoporus betulinus* som under snön slutat växa varvid porlaget börjat lossna och angripits av ett rött mögel.

En annan, rätt så paradoxal svamp, som förekommer på nedfallna lövträdsgrenar och ses vintertid är klyvporing *Schizopora paradoxa*. Det paradoxala är att medan nästan alla svampar "vet" hur den sporbildande hymenietan skall vara formad, så kan klyvporingen va-

Klyvporing *Schizopora paradoxa* gör skäl för sitt latinska namn. Den kan växa runt om en nedfallen kvist, och hymeniets form kan vara hur som helst: taggig (undersidan), oregelbundna porer (översidan), slingriga glesa åsar (sidorna) eller med släta mellandelar. Foto: Lisa Sundström

Frostvaxskivling *Hygrophorus hypothejus* med ojämnt grå översida, gulvita skivor och grå-luddig övre del av foten. Foto: Ove Lennström

riera mycket. Man kan inte säga att den enbart har skivor, porer eller taggar. Allt är möjligt, även på ett och samma exemplar. Normalt börjar hymeniet som en slät yta, som sedan blir skrynklig. Skrynklorna sprider sig och bildar ett oregelbundet nät, som sedan bryts av till tänder eller taggar. Klas Jaederfeldt har berättat att han en gång hade tio exemplar som han trodde var olika arter. Klyvporingen växer som ett resupinat skikt utanpå barken, och i motsats till de flesta andra arter växer den lika gärna på översidan som på undersidan.

Efter en sval sommar kom vintern tillbaka i november. Jag kunde då konstatera att en del svampar verkar vara lika bra som meteorologerna på att förutsäga vädret. Frostvaxskivling *Hygrophorus hypothejus* ska enligt beskrivningarna bli synlig vid första nattfrosten. Just före första frosten den 3 november såg jag den vid Ovan sjö.

Några dagar senare, den 15 november, fann jag något som först såg ut som en resupinat taggsvamp på en gammal stock, troligen gran, vid Borrsjöåns strand (norr om kyrkan). Vid närmare undersökning såg man att det inte var

taggar utan flera hundra tätt packade små blanka runda rödbruna fruktkroppar, mindre än en halv millimeter i diameter, som sedan öppnade sig. Det visade sig vara röd barrträdskräfta *Nectria fuckeliana*.

En annan svamp med konstig form och tidplan var njurmusslingen *Hohenbuehelia reniformis*, med millimeterstora enkelsidiga hattar med genomskinligt kött, ett fåtal glesa skivor och en kort vitluddig infästning mot en gammal avbruten sälkvist. Ett något osäkert fynd var ett stort exemplar av trolig guldyna *Hypocrea citrina*, som den 20 november fanns vid Ginsjön där björkgrenar trampats ner i fuktig jord. Den ser först ut som ett några decimeter stort skrynkligt vitt papper, men blir på våren ljusgul med små svarta gropar, peritecier, där sporer bildas: precis som på murklor och skålsvampar. Den påminner även om pappersgröppan, men blir mycket större och inte riktigt resupinat fäst till kvistarnas undersida, utan huvudsakligen friväxande utbredd och huvudsakligen fäst till kvistarnas översida.

Röd barrträdskräfta *Nectria fuckeliana*. Foto: Lisa Sundström

Hur jag fick mitt intresse för natur och speciellt svampar

Erik Sundström

Min far var vägingenjör och hade i Jämtland arbetat med vägen till Funäsdalen över Flatruet. Han flyttade 1939 till Kommunikationsdepartementet i Stockholm, och vid tyskarnas intåg i Danmark och Norge blev han tvungen att i två månader övernatta på sitt kontor som säkerhetsansvarig. Därefter övergick han till folkushållningsdepartementet som bl. a. ordnade ransoneringskort. Han kom då på ett sätt att få storstadsborna ut i skogen för att få motion och plocka bär, svamp och nypon. På sön- och helgdagsmorgnar kunde man köpa en enkel järnvägsbiljett ut från staden, och sedan åka gratis hem från någon annan station än där man steg av, efter att ha fått biljetten stämplad vid någon friluftsgård bortom järnvägen. Han tog själv familjen med sig ut de flesta helger och jag minns speciellt en gång när vi satt vid Mariefred och sorterade dagens svampfynd. Han ordnade högar med kremlor, riskor, champinjoner, kantareller och flugsvamp. Längst i kanten en hög med diverse små bruna svampar som han kallade struntsvamp. Jag var i åttaårsåldern, och sa att när jag blir så gammal att jag kan ha en egen svampbok skall jag lära mig vad struntsvamparna egentligen heter. I realskolan fick vi lära oss blommorna, som vi pres-

sade. Svampintresset bestod, och jag minns hur vi vid vägen till badplatsen plockade mandelriskor.

Jag flyttade 1963 till Karlskoga där Naturskyddsföreningen och Örebro läns Botaniska förening hade olika inventeringsprojekt i Kilsbergen. Jag deltog när det gällde svampar och träffade andra med samma intresse, däribland Klas Jaederfeldt. Vi undrade om man skulle kunna aktivera Sveriges Mykologiska Förening (SMF), som vid den tiden var en liten grupp akademiker, men istället bildade vi Ticksällskapet som kunde njuta av skogsexkursioner alla årstider. Vi blev dessutom pionjärer för textilfärgning med svampar. Slutligen gick Ticksällskapet 1997 samman med SMF, och textilfärgarna bildade en egen förening i Sundsvall.

Jag flyttade 1970 till Sandviken, där jag tidigt träffade Ove Lennström vid en båtexcursion till Limön, och blev medlem i GäBS. Jag fortsatte med svampinventeringen, speciellt i sydvästra Gästrikland, och kom sedan också att delta i GäBS kärlväxtinventering. Som 80-åring går jag nu och hoppas att is och snövallar skall ta slut i skogen så att jag kan gå ut igen.

Kalendarium

Söndag 9 juni **EGGEGRUND**

Samlingsplats ej fastställd. För bokning av plats och information kontakta Peter Ståhl, som leder exkursionen, senast fredagen den 7 juni, tfn 073 0242043.

Söndag 16 juni **DE VILDA BLOMMORNAS DAG**

SKOMMARHYTTAN, TORSÅKER

Vi beger oss till en vacker och attraktiv plats, den gamla masugnsruinen i Skommarhyttan med omgivning. Du som inte varit här tidigare har chansen att bli överraskad av denna "pärla" i vår natur. Ta med fika.

Samling: Torsåkers kyrka, kl. 10:00.
Ledare: Barbro Risberg.

FÄRNEBOFJÄRDENS NATIONAL-PARK

Samling: Gysinge; Stora parkeringen nedanför Herrgården, kl. 10:00.

Ledare: Peter Ståhl

VALLS HAGE, GÄVLE

Samling: Parkeringen vid entrégrinden Kl: 10:00. Ledare: Ove Lennström

VANDRING MELLANFJÄRDEN-KVARNMON-EDSMYRVÄLLEN

(c:a 3½ km, delvis längs Kustleden.)
Samarrangemang med Naturskydds-

föreningen i Nordanstig. **Samling: på Torget i Mellanfjärden kl 10.00.** Upplysningar: Ann-Christin Jäderholm, tfn 0652-161 81

Söndag 30 juni **VIBYBERGET**

Vibyberget eller Viby kulle är en klassisk växtlokal i Hamrånge och ligger i anslutning till Hembygdsgården. Bland hållmarker och klippor på krönet finns en mängd arter som t.ex. sandviol, harmynta, bergmynta, tjärblomster och brudbröd. Ädla lövträd av olika slag finns bl.a. lind, lönn, ek, ask och hassel. I sprickor i berget förekommer svartbräken, gaffelbräken och vanlig låsbräken. Även hybriden mellan svartbräken och gaffelbräken har setts här. **Samling: vid Damnbrons parkering nära f.d. Silvanum, numera Gävle Konstcentrum, kl. 09.30.** Ledare: Eva Hedström tfn 073-0506397 och Birgitta Hellström tfn 026-35960.

Söndag 7 juli **ÄNGSSLÅTTER i RIGBERG**

Vi slåttar en skogsbacke med skyddsvärd flora. Medtag gärna lie och räfsa (men vi kan låna ut till den som saknar.) Vi bjuder på fika under arbetet och på slåttarmat i närliggande Ersk-Matsgården efter fullgjort arbete. Samarrangemang med Naturskyddsföreningen i Nordanstig.

Samling: vid skolan i Hassela, kl. 10:00. Upplysningar: Ragnar Svensson, tfn 0652-320 29.

**Lördag 27 juli
ÄNGSSLÅTTER I ÖSTANSJÖ,
TORSÅKER**

Ska det här bli året när vi bryter trenden och blir några fler som hjälps åt med slåttern under en förmiddag? Det är förhoppningsvis en fin sensommardag när tornseglarna fortfarande kommer visslande över våra huvuden. Du behöver inte kunna slå med lie, men är du intresserad kan du få prova på. Vem som helst kan räfsa ihop höet och känna den härliga doften av det. Det är också ett nöje att få sitta ner med sitt fika och njuta av den fina utsikten över sjön mot Gjusberget. Dessutom får du känna att du gör en insats för att bevara den artrika ängen, som slagits eller betats i minst tvåhundra år, troligen längre. Vi börjar kl. 8, men vill du komma senare går det också bra. Skulle det ösregna på lördagen blir det inget, då gör vi ett nytt försök **söndag 28/7. Samling: Östansjö kl. 8:00.** Ta med fika.

27-28 juli alt. 3-4 augusti. (Vilken av dagarna det blir annonseras på föreningsens hemsida). **SLÅTTER I HADE-ÄNGEN Samling kl. 10:00.**

Ledare: Peter Ståhl tfn 0730-242043.

**Söndag 1 september
FÄRNEBOFJÄRDENS NATIONAL-
PARK**

I samarbete mellan Sveriges Mykologiska Förening och Gävleborgs Botaniska sällskap anordnas svampens dag vid Färnebofjärden. Tag gärna med andra svampar också, så försöker vi bestämma dem. **Samling kl 10.00 vid Naturum i Gysinge.** Ledare: Erik Sundström och Ove Lennström.

**Lördag 7 september
KÖRBERGET, TORSÅKER**

Varje höst brukar vi ha en utflykt med vår lav- och mosskännare Nicklas Gustavsson. I år går den till Körberget. Berget är mest känt som växtplats för orkidén purpurknipprot (den enda i Gästrikland). Den har hunnit blomma över nu så vi riktar in oss på alla de ovanliga mossorna och lavarna som finns i det övergivna kalkbrottet här. Terrängen är lite kuperad. **Oömma kläder och fika rekommenderas. Samling: vid Rondellen i HOFORS, kl. 10:00.**

OBS! Besök även vår hemsida där ytterligare evenemang kan komma att annonseras.

Kärleksörtens hemligheter

Sven Norman

Så här i bister vintertid gäller det att tänka positivt. Så när jag nu ser att dagarna blir längre far mina tankar ibland iväg till sommarens fågning. Jag kom att tänka på en av dem, kärleksörten *Hylotelephium telephium*, som är vanlig längs våra steniga havsstränder. Den tillhör familjen fetbladsväxter. Det förstår man när man känner på de tjocka och lite läderartade bladen. Växten är vanligen 30-40 cm lång, men kan bli betydligt högre. Det finns också odlade varianter av kärleksörten.

Sitt namn har den fått p.g.a. att den anses vara användbar för kärleksspådom. Exempel jag läst om är att den plockad håller sig frisk länge, lika länge som kärleken varar bland förälskade... Den kan också användas till att undersöka om man kommer att kunna erövra sin älskades hjärta. Man planterar då två skott av växten intill varandra. Om de då växer mot varandra kan man känna sig lycklig över framgången. Men om de växer från varandra väntar kärlekssorg. Det går också att testa det här genom att plocka två blommor och sätta upp dem intill varandra ovanför en dörr. Om de efter ett tag vrider sig mot varandra är lyckan fullkomlig och bestående, men om de vrider sig bort från varandra är det dags att ringa äktenskapsrådgivningen.

Jag har själv aldrig prövat de här metoderna. Därtill är jag alldeles för feg.

Dessutom har jag nu kommit i den åldern att det känns som om mina framtida kärleksäventyr ligger bakom mig. Men ni som känner er osäkra på era kärleksförhållanden, kan ju testa det här till sommaren. Ni får dock ge er till tåls till i början av augusti, då kärleksörten blommar som bäst.

Andra användningsområden, som jag heller inte testat, är följande:

- Om ni lägger bladen i ättika, så kan de sedan användas till att ta bort liktornar (Det verkar ju ofarligt, så det kanske jag testat till sommaren. Jag har ju en liten liktornsliknande knöl under ena stortån.)
- Den lär också kunna användas mot bräck, hudbesvär och brännskador
- Bladen och rötterna sägs kunna användas i soppor, stuvningar och gratänger efter att ha blivit blötlagda i vatten.

För säkerhets skull avsäger jag mig dock allt ansvar för eventuella följder av de tester ni frestas till, såväl inom kärleks- som inom det medicinska och kulinariska området. Allt ni gör får ske på egen risk!

Kärleksört *Hylotelephium telephium* i knopp (t.v.) och i blom (t.h.). Foto: Sven Norman.

Gävleborgs Botaniska Sällskap

Höstmöte

Söndag den 6 oktober, kl. 13,00

Studiefrämjandets lokal, Norra Köpmangatan 12 Gävle

Ta med dig dina växtfynd i färskt eller pressat skick.

Vi hjälps åt med artbestämning av kärlväxter,
lavar, mossor och svampar så långt de
samlade kunskaperna räcker.

Vi har också tillfälle att visa botaniskt
intressanta bilder för varandra.

Du bidrar genom att ta med
dig ett eget urval av bilder.

Fika serveras

VÄLKOMMEN!

Styrelsen

Vid senaste styrelsemötet togs frågan om vilket namnskick som bör användas i vår tidskrift upp. Fram till idag har vi uppmanat författare att följa det namnskick som Svenska botanisk tidskrift (SBT) använder. Det känns inte längre rimligt eftersom de namnlistor som SBT refererar till inte har ändrats på länge, trots att mycket har hänt inom systematiken. Vi kom därför fram till att vi ska följa Dyntaxa – Svensk taxonomisk databas istället. Dyntaxa uppdateras löpande med nyttillkomna taxa medan större uppdateringar görs mer sällan, med minst 5 års mellanrum. För kärlväxter gjordes en större uppdatering under 2012. Denna håller på att redovisas i en artikelserie i SBT.

Dyntaxa är en del av Svenska artprojektet och stommen i ArtDatabankens datasystem (t.ex. Artportalen) och är grunden för systematiken i Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. I Dyntaxa finns således namn för såväl kärlväxter, mossor, lavar som alger samlade på ett och samma ställe, tillsammans med alla andra organismers namn.

Dyntaxa är väldigt enkel att använda, men kräver förstås att man har tillgång till Internet. Har man det, så är det bara att gå in på <https://www.Dyntaxa.se> och skriva in det namn som man vill kontrollera i rutan ”Sök taxon” och avsluta med att trycka på förstöringsglasat. Ut kom-

mer då rekommenderat svenskt och vetenskapligt namn. Genom att klicka på namnet så får man information om bl. a. synonymer, taxonomisk hierarki och referenser till namnet. Vill man ha ut en lista på t.ex. alla kärlväxtnamn så går det också, men det kräver dock många fler tangenttryckningar. Det finns många fler olika utsökningar man kan göra, det är bara att gå in och se vad du kan hitta.

Om det är någon som tycker att den ovan beskrivna söksidan är komplicerad så finns det en enklare variant på sidan <http://www.slu.se/sv/centrumbildning-ar-och-projekt/dyntaxa/search/>.

Det är till stor hjälp för oss i redaktionen om du kontrollerar växtnamnen innan du skickar in artiklarna till oss.

Fortfarande gäller att om ett annat namnskick än det som vi förespråkar används, så anger man referensen till namnen i artikeln.

Rekognoscera botaniska utflyktsmål i Hälsingland NU!

Björn Wannberg och Anders Delin

I förra numret av VÄX presenterade vi kort tanken att göra en liten bok om botaniska utflyktsmål i Hälsingland. Som lämplig förebild nämnde vi Botaniska utflykter i Bohuslän, utgiven 2006 av Föreningen Bohusläns Flora. För att förverkliga denna tanke krävs dock konkreta insatser av många deltagare. Allra först behövs en lista över tänkbara mål. Vi tror att en sådan här bok bör innehålla en blandning av mål som kan tilltala olika målgrupper, både lättillgängliga och vackra lokaler som lämpar sig för en kortare söndagstur och mera krävande och kanske inte lika direkt insmickrande lokaler som kan tilltala den mer specialintresserade. Ett antal vägsträckor som passar för en cykeltur med botaniskt fokus borde också kunna få plats i boken.

Vi har gjort en mycket preliminär lista på utflyktsmål som presenteras nedan. Denna lista behöver kompletteras, och här är alla förslag välkomna. När det gäller rekognoscering vill vi inte minst välkomna insatser av något yngre deltagare, som kanske klarar av besvärlig terräng bättre än vi pensionärer numera gör. Här vill vi särskilt uppmana GÄBS-medlemmar som också är aktiva i lokala naturskyddsföreningar att knuffa på andra medlemmar i dessa.

Vi tror att de allra flesta i föreningen har några botaniska favoritmål i Hälsingland. Tänk efter, och säg att det här vill jag visa, rekognoscera och hjälpa till att beskriva! Hör i så fall av dig till någon av oss, så kan vi komma igång med det praktiska i sommar!

Utsikt från Blacksås. Foto: Martina Kluge

Fjällnejlika. Orrberget, Arbrå. Foto: Anders Delin

Botaniska utflyktsmål i Hälsingland, början till en förteckning.

Bollnäs

Arbrå Grossjöberget, Dropphäll.

Bollnäs Tjuvberget, St. Bolleberget, Vittsjön.

Hanebo Stugubacken, Kyrkbyttjärn.

Rengsjö ?

Segersta Sundsberget – Överängesberget.

Undersvik Tällbynäs, Lövvik.

Hudiksvall

Bjuråker ?

Delsbo ?

Enånger Norrberget i Grängsjö, Storåsen, Snäcken, Lindefallet.

Forsa Blacksås, Storbergets nordbrant.

Hudiksvall Köpmanberget, Lillfjärden, Håstaängen, Storhamn och fiskeläget på Agö.

Hälsingtuna Tunaberg, Tunasjön, Smålsk (hässle), Gryttjabergets sydsida.

Hög Tannabäcken, Opegården.

Idenor N om Pallsberget, Storbyn (skalgrus).

Nianfors Örängesnäset vid Rörmýrorna.

Njutånger ?

Norrbo ?

Rogsta Sörsundet vid Kuggören, Klibbalreservatet på Hornslandet, Hölick, Hällänge på Hornslandet.

Härjedalen

Ytterhogdal ?

Ängersjö Digerbergsfliget.

Ljusdal

Färila Sånghussjön, Skålvallsbrännan, Kølströmmen, Laforsen.

Järvsö Klacken (lindbeståndet), Gräningsreservatet, Skålsjöberget-Orsmilen (sötgräs, skogsfru), Vålsjö (fallet och myskmålalokalen).

Kårböle Ängerån.

Ljusdal Gröntjärn, Lindmoren, Gryttjesbergen, Bäckeskogsvallen, Borrsjön, Vikarsjön, Grevaberget, Remman.

Los Rikkärr nedom Storkullen, Fräkentjärn, Uttertjärnsbäcken, någon Guckuskolokal, Trollkällan.

Ramsjö Näsberget, Storhöljan, Ensjölokarna.

Nordanstig Förebilder finns i guidebok från Nordanstigs Naturskyddsförening.

Bergsjö ?

Gnarp ?

Harmånger ?

Hassela Rigberg.

Ilso ?

Jättendal ?

Ockelbo

Lingbo Näsudden.

Ovanåker

Alfta Sjuborget, Storkällan och Eggaåsen, Flottarleden, Prästnaset.

Ovanåker ?

Voxna Hylströmmen.

Söderhamn

Bergvik Långnäsudden.

Ljusne ?

Mo ?

Norråla Åravinens i Kungsgården.

Sandarne ?

Skog Fagersand, Almtäkten.

Söderåla ?

Söderhamn Storstjungafrun.

Trönö Långbrosbodarna.

Dunmossan årets mossa 2012 – hur gick det?

Tomas Troschke

Dunmossa *Trichocolea tomentella* var utsedd till årets mossa 2012. Det var en uppmaning till alla att ta sig ut och leta och rapportera sina fynd. Hur gick det då? Totalt gjordes noteringar från fem platser i länet. Den rikaste lokalen stod Peter Ståhl för. Han hittade stora förekomster nordost Älgsjön, söder om Gävle. Självt hittade jag mossan i en helt annan del av länet, när jag skulle kontrollera ett tips om flodpärlmussla i Gommorsbäcken i Färila. Kanske är det nu landets nordligaste dunmossefynd, tätt följt av Peters fynd vid Kölströmmen häromåret.

De flesta rapporterna om dunmossa, som lämnats genom åren, är från länets sydöstra del. Det är också från detta område som den äldsta fynduppgiften kommer, nämligen Robert Hartmans fynd från 1851.

Dunmossa Trichocolea tomentella.

Foto: Tomas Troschke

Innehåll

3	Vitmossor i skogsmark
<i>Barbro Risberg</i>	25	Några vintersvampar i Gästrikland 2012
<i>Erik Sundström</i>
9	Äkta johannesört, backdunört och hedskål i torrbacke i Norränge, Arbrå
<i>Anders Delin</i>	29	Hur jag fick mitt intresse för natur och speciellt svampar
<i>Erik Sundström</i>
14	Lysmossa – årets mossa
<i>Tomas Troschke</i>	30	Kalendarium
15	Varför och för vem skrivs Hälsinglands kärlväxtflora och hur utformas den?
<i>Anders Delin</i>	32	Kärleksörtens hemligheter
<i>Sven Norman</i>
18	Blåklint – årets växt 2013
<i>Barbro Risberg</i>	34	Höstmöte
20	Brödmusseron <i>Leucopaxillus compactus</i> på Orarna, Gävle
<i>Uno Skog</i>	35	Namnskicket i VÄX
Redaktionen
23	Spana efter brunklöver <i>Trifolium spadiceum</i> i sommar
<i>Anders Delin</i>	36	Rekognoscera botaniska utflyktsmål i Hälsingland NU!
<i>Björn Wannberg och Anders Delin</i>
24	Miljöpris till GÄBS!	39	Dunmossan årets mossa 2012 – hur gick det?
<i>Tomas Troschke</i>

Hölick. Foto: Tomas Troschke